

RUM OCH PLATS I DIDAKTIKEN. OM VAR-FRÅGAN I SVENSK DIDAKTISK FORSKNING OCH UNDERVISNING – EXEMPLET DIGITALA MEDIER

Erik Andersson

ABSTRACT

The purpose of the article is to argue for a systematic research approach on space and place, the WHERE-question in the Swedish research field of didactics. Two research traditions in subject and general didactics, focusing the WHAT- and the HOW-question, dominate the field. The educational situation of today is highly digitally driven which motivates the relevance of a more thorough and systematic analysis of the WHERE-question. It is argued that Swedish didactical research, and teaching in school in general, has to amplify the attention to the WHERE-question. Space and place are not empty containers in which social life happens to unfold. Space and place determines the communication, interaction and meaning making of individuals – individuals are always claimed by space and place.

Keywords: didactics, space, place, digital media, education

INLEDNING: DIDAKTIKENS VAR-FRÅGA OCH DIGITALA MEDIER

I flertalet forskningsinriktningar inom skilda ämnesdiscipliner har rum och plats tagits för givna och systematiska analyser av rummet och platsens betydelse för mänsklig kommunikation, interaktion, identitetsskapande, relationsbyggande, lärande, socialisation och så vidare har lyst med sin frånvaro. Mot bakgrund av den svenska didaktiska forskning som bedrivits så här långt står det klart att forskningen behöver rikta mer fokus på didaktikens fråga om rum och plats – det vill säga det jag kallar didaktikens VAR-fråga. I artikeln argumenterar jag för att i ökad omfattning beakta och systematisera analyser av rum och plats, att synliggöra dess relevans i svensk ämnes- såväl som allmändidaktisk forskning.^[1] Artikeln ska läsas som ett argument och en diskussion om VAR-frågans relevans i svensk didaktisk forskning och skolundervisning. Syftet med artikeln är således att visa på relevansen av att beakta VAR-frågan i svensk didaktisk forskning och undervisningsverksamhet.^[2] Den innehållsliga preciseringen för detta syfte är digitala medier eftersom dessa i allt högre grad har kommit att 'invadera' den svenska skolan (Erixon, Marner,

ERIK ANDERSSON

*fil. dr i pedagogik
Institutionen för information och kommunikation,
Högskolan i Skövde/Örebro Universitet
Box 408, 541 28 Skövde
E-post: erik.andersson@his.se*

Scheid, Strandberg & Örtegren, 2012) samtidigt som användningen av de digitala medierna påtagligt synliggör betydelsen av rum och plats. Digitala medier – elektroniskt baserade förbindelser och artefakter vilka är socialt och kulturellt inbäddade och som gör digital kommunikation möjlig – bryter upp ett traditionellt sätt att se på rum och plats när det kommer till frågan om lärande, socialisation och kommunikation (Edwards, 2000). Användningen av digitala medier kan helt enkelt öppna för nya utbildningsrum.

Det digitala (virtuella) rummet kan bli en plats genom att de kommunikativa aktiviteterna i det fysiska rummet fortsätter där men med delvis andra förutsättningar än i den materiella platsen. Elza Dunkels konstaterar träffande att: 'För de flesta unga är det ingen större skillnad mellan det fysiska och det virtuella rummet, annat än att man inte kan ta på varandra i det sistnämnda' (2009, s. 56), och Patrik Hernwall gör gällande att det virtuella rummet är 'den digitala förlängningen av den fysiska vardagen och har som fundament den digitala tekniken' (2005, s. 138). Didaktiskt kan de digitala mediernas möjligheter förstås i termer av hybridkommunikation och hybridlärande (Bretag, 2006, s. 983). Det vill säga när digital kommunikation blandas med ansikte-mot-ansikte-kommunikation uppstår förändrade kommunikationsmöjligheter och mönster vilka torde bli alltmer påtagliga i skolan eftersom användningen av digitala medier ökar. Att de digitala medierna har didaktiska implikationer och att VAR-frågan i detta blir relevant att beakta ska jag visa längre fram i artikeln men innan det görs en inplacering av VAR-frågan i svensk didaktisk forskning.

Artikeln behandlar alltså inledningsvis svensk didaktisk forskning och dess inriktning mot VAD- och HUR-frågan vars dominans tillsammans med förändrade villkor i utbildningen motiverar behovet av att i ökad grad beakta VAR-frågans existens i didaktisk forskning och undervisning. Efter detta följer en utläggning kring begreppen rum och plats vilket följs av preciseringen mot de digitala mediernas användning i skolans undervisning. Artikeln avslutas med en sammanfattande didaktisk utblick i vilken rum och plats betonas som framtidsrelevanta aspekter i en utbildningssituation som kommit att bli alltmer digitalt baserad. Artikeln kan uppfattas som ambitiös i sina anspråk, särskilt mot bakgrund av de två svenska stabila didaktiska forskningsansatserna som på ett fruktbart sätt tagit sig an frågan om innehållsval och hanteringen av innehållet. Likväl är artikeln befogad eftersom

didaktikens VAR-fråga, inom ramen för en alltmer digitalt baserad livssituation, gör människan än mer uppmärksam på betydelsen av rum och plats. Artikeln ska därför inte läsas som en kritik mot hur det didaktiska forskningsfältet sett ut eller ser ut. Artikeln ska snarare läsas som ett försök till synliggörande av VAR-frågans relevans inom svensk didaktisk forskning.

VAR-FRÅGANS RELATION TILL TVÅ SVENSKA DIDAKTISKA FORSKNINGSAKSATSER

Didaktisk forskning i Sverige har de senaste årtiondena prioriterat VAD- och HUR-frågan (och till viss del VARFÖR-frågan) vilket potentiellt skymt sikten för andra didaktiska grundfrågor. Den svenska didaktikens två huvudsakliga problemområden, VAD och HUR, kan härledas till Johan Amos Comenius (1999) hos vilken didaktiken ses som en undervisningslära som ska behandla frågor om val och behandling av undervisningsinnehåll. Innan 1980-talet saknades det i den svenska undervisnings- och utbildningsforskningen ett fokus på innehållet i undervisningen och på själva lärandet. Men när didaktikbegreppet på allvar introducerades i Sverige på 1980-talet kom en vändning (Englund, 1990). Vad som kom att växa sig starkt var två kraftfulla didaktiska forskningsansatser: *didaktisk forskning på läroplansteoretisk grund och fenomenografisk didaktik* (Englund, 2007). Den läroplansteoretiska forskningen som på ett betydande sätt tagit *innehållsfrågan* på allvar och den fenomenografiska forskningen vilken framgångsrikt tagit sig an *ämnemetodik- och metodfrågan* (Achtenhagen, Bjerg, Entwistle, Popkewitz & Vislie, 1997) har sedan 1980-talet väglett den svenska didaktiska forskningens inriktning mot VAD-frågan (och till viss del VARFÖR-frågan) och HUR-frågan (se även Englund, 1990). Båda dessa forskningsansatser samspelar tidigt med skilda ämnesdidaktiska ansatser (Englund, 2007) och en under 1990-talet ökande betoning på kommunikativa aspekter i undervisningen gör att två perspektiv utvecklas ur den läroplansteoretiska respektive den fenomenografiska forskningsansatsen: *sociopolitiskt perspektiv på undervisning* (läroplansteoretisk bas) och *sociokulturellt perspektiv på lärande* (fenomenografisk bas) (Englund, 2007). Dessa två utvecklingslinjer har inom den didaktiska forskningen kommit att kallas för den *kommunikativa vändningen* och som försett didaktikens grundfrågor med en delvis ny resonansbotten.

I den kommunikativa vändningen betonas betydelsen av ömsesidig kommunikation för att skapa mening i klassrummet. Konkret innebär detta en förändrad begreppsanvändning och sätt att se på kommunikativa skeenden: en förflyttning från inlärning till lärande och från lärande till meningsskapande. Inom den ämnesdidaktiska forskningen har den kommunikativa vändningen kommit att utmana så kallade *selektiva traditioner* – ett viss förankrat och bestämt innehåll som undervisningsmässigt behandlas på ett specifikt sätt i ett specifikt ämne, det vill säga ämnets dominerande förgivettaganden. I flera skolämnen har de selektiva traditionerna, nära förbundna med en syn på läraren som innehållsförmedlare och elever som lyssnande mottagare satta att återge och redovisa det förmedlade kunskapsinnehållet (Englund, 2007), kommit att utmanas. Även om didaktikbegreppet satt innehållet mer i fokus och problematiserat detsamma så finns det tendenser

(exempelvis utbildningspolitiska men även införandet av digitala medier i undervisningen) som tyder på ett fortsatt behov av att problematisera skolämnenas undervisningsinnehåll inom ämnesdidaktiken. Men VAD- och HUR-frågans dominans, och tendenser till frånvaro av VAR-frågan, synliggörs inte bara av de två nämnda didaktiska forskningsinriktningarna.

Tendensen är även synlig i läromedel som har använts inom ramen för landets lärarutbildningar och som kan exemplifieras med Gerd B Arfwedsons bok *Undervisningens teorier och praktiker* (1998) i vilken författaren uppehåller sig vid innehållsfrågan (VAD) och metodfrågan (HUR). Boken illustrerar tydligt frånvaron av analytiska resonemang kring betydelsen av rum och plats, det vill säga didaktikens VAR-fråga. I samma bok återfinns den didaktiska triangeln (Elever – Lärare – Innehåll), ett illustrativt och konkret exempel på hur rum och plats stängs ute som en relevant dimension i undervisningssituationen. Vidare ger en läsning av boken *Didaktik – teori, reflektion och praktik* (Uljens, 1997) ett andra exempel i vilken skilda didaktiska forskningsinriktningar presenteras av dess företrädare och som syftar till att ge en inblick i den nordiska forskningen gällande relationen didaktisk teori och praktik. Författarna väljer att betona antingen VAD- eller HUR-frågan inom sina respektive inriktningar. VAD- och HUR-frågan dominerar, som didaktiska utgångspunkter i forskningsansatser, och tenderar därför att skymma sikten för andra didaktiska områden. En samtida innehållsanalys av de didaktiska forskningsprojekt som Vetenskapsrådet (2012) beviljat medel visar att VAD- och HUR-frågan är fortsatt starka i svensk didaktisk forskning.

I nutida svensk didaktisk forskning finns det tendenser som tyder på en fortsatt betoning av VAD- respektive HUR-frågan. En innehållsanalys av rapporten *Forskning pågår 2012 didaktik* har gjorts i syfte att synliggöra tendenser i nutida svensk didaktisk forskning och som kan användas för att diskutera relevansen av VAR-frågan. En grov kategorisering⁽³⁾ av den didaktiska forskning som beviljats medel av Vetenskapsrådet år 2012 ger att 22 projekt av 24 (anslag till forskarskolor och nätverksbyggande borträknat) antingen fokuserar HUR-frågan (vilket är vanligast), VAD-frågan eller bådadera. VAD-frågan exemplifieras av projektet *Nationella prov i biologi, fysik och kemi* som använder sig av en läroplansteoretisk inriktning (identifiera selektiva traditioner). Ett projekt med fokus på HUR-frågan exemplifieras av *Lärares gemensamma kunskapsproduktion* med Learning Study som grund. Ett projekt med fokus på HUR- och VAD-frågan exemplifieras av *Skolämneparadigm och undervisningspraktik i skärmkulturen* som använder sig av Bernsteins teoretiska ramverk. Endast två projekt tar, i viss utsträckning, VAR-frågan som central utgångspunkt. *Immersiv Utbildning: Interaktivt Byggande och Lärande av Grundläggande Vetenskapliga Begrepp i Virtuella Nanoteknikmiljöer* är ett projekt i vilket VAR-frågan får en bärande relevans i termer av virtuell lärandemiljö, klassrumsmiljö och science-center-miljö. En del av studien syftar helt enkelt till att undersöka de olika miljöernas påverkan på de studerandes förståelse för 'fundamentala aspekter av nanovärlden'.

REMAKE. Representation, resurser och meningsskapande. Medeltiden som kunskapsområde i olika lärmiljöer är det andra projektet i vilket VAR-frågan får en

bärande betydelse i termer av olika miljöer 'innanför och utanför skolan' men med betoning på representation i de aktuella miljöerna och representationens betydelse för det som uppfattas som kunskap och förståelse av medeltiden. Den teoretiska utgångspunkten i detta forskningsprojekt är designteoretisk (didaktisk design/design för lärande). Av totalt 24 forskningsprojekt vilka beviljats medel för att bedriva didaktisk forskning år 2012 är det alltså bara två som använder sig av VAR-frågan som en, till viss del, betydelsefull ingång och utgångspunkt. Övriga projekt är fortsatt inriktade på det svenska didaktiska fältets två dominanter – VAD- och/eller HUR-frågan. Men även VAR-frågan är en betydelsefull ingång och utgångspunkt för didaktisk forskning vars objekt är 'undervisning i alla dess former' (Kansanen, 1999, s. 39) – det vill säga en intersubjektiv medveten och riktad praxis som alltid är relaterad till framtiden. 'Grundtanken i didaktiska visioner är vilken utbildning den växande generationen behöver och hur undervisningen bör organiseras i framtiden' (s. 42). En fundamentalt viktig aspekt i organiseringen av undervisningen nu och i framtiden, i en alltmer digitalt bemängd utbildningssituation, är frågan om rum och plats.

RUM OCH PLATS

All verksamhet människan företar sig försiggår i rum och platser i vilka mening kan skapas och relationer uppstå. Rum och plats är omtvistade begrepp och används på olika sätt inom skilda akademiska discipliner (Escobar, 2001; Kyle & Chick, 2007; Van Patten & Williams 2008). Enligt Yi-Fu Tuan (1977/2008) är relationen mellan rum och plats en fråga om skilda abstraktionsnivåer:

In experience, the meaning of space often merges with that of place. 'Space' is more abstract than 'place'. What begins as undifferentiated space becomes place as we get to know it better and endow it with value (s. 6).

I den samhällsvetenskapliga forskningen har rum och plats länge tagits för givna: "Often construed in simple physical terms, places typically feature as mere passive containers in which social life happens to unfold" (Hopkins & Dixon 2006, s. 174). Men rum och plats har stark inverkan på människan och hennes relationer: 'they affect how people are included or excluded from public spaces, and they shape the ways in which people relate to each other' (Hopkins & Dixon 2006, s. 174). Rum och plats bör därför, enligt Rohkrämer och Schulz (2009, s. 1341), betraktas som en mångfald av heterogena influenser och krafter, relationer, förhandlingar, faktiska engagemang och makt i alla dess former. Rum och plats gör alltså anspråk på människan och påverkar därmed den mening och de relationer som människan skapar.

Begreppsligt förstår jag *rum* som något i huvudsak abstrakt och kollektivt orienterat, ett utrymme för något att 'äga rum' och 'ta plats' vilket kan ske genom skapandet av relationer, innebörder och mening. Inom humangeografin har rum (space) ofta förståtts i sociala termer. 'At its simplest, the term "social space" can be seen as a way of recognizing that space is produced by people (rather than pre-existing), and that spaces in turn shape people (rather than being inert or neutral)' (Gallagher 2006, s. 161). *Plats* ser jag som något konkret och skapat, en belägenhet

där något sker och kan ske. Platstillhörighet, en tillhörighet som genom platsen binds samman av minnen, erfarenheter och tillgivenheter kan exempelvis ha följande betydelse (Sanderth, Werner & Båth, 2009, s. 57-58):

- medverka vid skapande, underhåll och bevarande av en persons, grupps eller kulturs identitet
- stödja individuell, kollektiv och kulturell självkänsla, egenvärde och stolthet

Samtidigt som platsen i huvudsak är konkret i en materiell mening är den också abstrakt och föränderlig, beroende av människans subjektiva erfarenheter och handlingar. Människan formas av platsen och platsen formas av människan. Det vill säga, de händelser som sker i platsen omformar platsen – något 'äger rum' och 'tar plats'. En plats är beständig (genom exempelvis minnet) och föränderlig genom det liv som där utspelas – en rörelsens stillestånd (Løvlie, 2007). En plats begränsas och möjliggörs inte enbart genom att vara en konkret materiell och geografisk sådan utan kan lika väl vara abstrakt, som i tänkandet, samtalet eller minnet. Var befinner sig exempelvis den unga människan som sitter och drömmer i skolbänken med en internetuppkopplad laptop på bänklacket? Individens helt enkelt befinna sig i en plats och samtidigt, genom exempelvis tänkandet, vara i en annan plats.

Rum, för att summera, är alltså en holistisk och abstrakt kategori medan plats är partikulär, subjektiv och konkret. Platser har betydelse för individens känsla av mening, tillhörighet, identitet, och att höra hemma vilket har bärande relevans i det mänskliga livet var än det utspelar sig. I svensk didaktisk forskning har rum och plats, VAR-frågan, hanterats men inte på ett systematiskt och genomgripande sätt i likhet med HUR- och VAD-frågan.

VAR-FRÅGAN I SVENSK DIDAKTISKT ORIENTERAD FORSKNING

VAR-frågan har givetvis hanterats och hanteras i svensk didaktisk forskning. Exempel på didaktiskt orienterade studier i vilka betydelsen av rum och plats tas på allvar är: Alerby, Bengtsson, Bjurström, Hörnqvist & Kroksmark (2006), Andersson (2010a, 2010b, 2013), Bliding, Holm & Hägglund (2002), Frödén (2012), Grannäs (2011), Gustafsson (2006) och von Wright (2011). Dessa bidrag, och fler, är enskilda studier vilka låtit VAR-frågan utgöra en central analytisk ingång men utan att tillhöra en forskningsansats eller ett forskningsprogram i likhet med VAD- och HUR-frågan vilka systematiskt och genomgripande behandlats som didaktiska problemområden. Möjligen kan Staffan Selanders och Gunther Kress (2010) forskningsinriktning – didaktisk design/design för lärande – förstås som en forskningsinriktning eller ett forskningsprogram inom vilken rummet och platsens betydelse (i termer av att designa lärmiljön vilken delvis inkluderar rum och plats) uppmärksammas och analyseras som en relevant fråga i dagens multimodala, ofta digitalt baserade, lärprocesser. Vidare kan Løvlies begrepp, platsens pedagogik, betraktas som en reaktion och en upplysning om rummet och platsens, det vill säga VAR-frågans, betydelse i forskning som har med utbildning och undervisning att göra. Løvlie (2006) skriver att 'pedagogy is also the concern for children's growth in

their existential, social and material habitat' (s. 1) samt att 'All teaching requires a setting and all learning is bound to situations – the places where experiences come into being and leave their traces' (s. 1). Exemplet digitala medier och den alltmer digitalt grundade utbildningssituationen förstärker ytterligare denna anslagston – relevansen i att analysera betydelsen av rum och plats i didaktisk forskning.

VAR-frågan: exemplet digitala medier

Med en markant ökning av digitalt medierade samtal i undervisningen (Wang & Woo, 2007) genom att fler lärare experimenterar med digitala samtal (Rossi, 2006) och därmed upprättar nya rum för undervisningen skapas också nödvändigheten i att förstå och didaktiskt kritiskt undersöka de digitala mediernas utbildningsmässiga potential (Andresen, 2009). Forskning visar så här långt att det sker ett antal förändringar i klassrummet när digitala medier tillförs undervisningen. Klassrummet kan exempelvis bli ett öppet samtalsrum i vilket de studerandes röster ges möjlighet att ta plats och få en egen röst i lärandet med möjligheten att lyfta in undervisningsinnehåll som annars hade varit exkluderat (Rossi, 2006; Kim, Anderson, Nguyen-Jahiel & Archodidou, 2007; Andresen, 2009). En påtaglig förändring är också turtagningen i klassrumssamtalet i vilket IRE-mönstret (Initiation, Respons, Evaluering) tenderar att försvinna till förmån för en mer dynamisk samtalsstruktur (Xu, 2008). Det digitalt medierade samtalet, när det används i klassrummet, har också visat sig möjliggöra, från de studerandes sida, en mer utvecklad tankeelaborering samt genomtänkta val av ord, utvecklade argument och kritiska betraktelser av dessas premisser (Kim et al., 2007). Den kritisk analytiska förmågan gynnas (Guiller, Durndell & Ross, 2008) och en avancerad kunskapskonstruktion tillsammans med ökad autonomi i det egna lärandet har identifierats (Wang & Woo, 2007). En förklaring till dessa resultat är de didaktiska frågorna NÄR och VAR, det vill säga tid, rum och plats. Schallert med flera (2009, s. 724) menar att de studerande kan engagera sig i diskussioner på ett mer genomtänkt sätt (tidsaspekten) genom att exempelvis förklara sina idéer och dela erfarenheter samtidigt som fler kan delta då utrymmet inte är begränsat av talande röster som i klassrummet (rumsaspekten). Vidare visar det sig också att deltagarna mer sannolikt fokuserar på undervisningsinnehållet och fördjupar detta genom att citera mer litteratur och inlemma egna synpunkter och erfarenheter (Wang & Woo 2007, s. 273). Användningen av digitala medier för samtal i utbildningen ger dock att samtalet förlorar de dimensioner som ansikte-mot-ansikte kan ge (kroppslig närvaro, minspel, ljud, doft osv.) varför hybridiseringen av kommunikationen i klassrummet kan anses önskvärd. Young Min Baek, Wojcieszak och Delli Carpini (2011) konstaterar att

Face-to-face settings might generate empathy and increase perspective taking ability to greater extent than online settings, because interlocutors are physically present and interact on an interpersonal level (s. 367).

Exemplet, det digitalt medierade samtalet, illustrerar vissa förändringar i klassrummets undervisningssammanhang. Det som förändras är samtalsstrukturen; innehållshanteringen; användningen av egna erfarenheter; djupet och kvaliteten i argumentationen; samarbete och möjligheten att göra sin röst hörd. Men det är

inte enbart samtalets möjligheter som förändras vilket Erixon, Marner, Scheid, Strandberg & Örtegren (2012, s. 268) visar genom sin undersökning av de digitala mediernas didaktiska konsekvenser inom ramen för skolämnena bild, musik och svenska. Forskningsteamet identifierar fyra tematiker som beskriver skolämnens relation till de digitala medier: 1) lärarna vill använda digitala medier i större utsträckning än vad som är fallet (behov av kompetensutveckling), 2) den analoga tekniken betraktas oftast som mer autentisk (den analoga tekniken blir mer värdefull), 3) digitala medier anses fördelaktiga att använda i fallet mindre motiverade elever, 4) lärarna upplever att de digitala medierna främjar kollektivt arbete framför individuellt arbete. I en tidigare studie konstaterar Demetriadis, Barbas, Molohides, Palaigeorgiou, Psillos, Vlahavas, Tsoukalas & Pombortsis (2003) att digitala medier assimileras in i den traditionella undervisningen utan att lärare gör någon nämnvärd didaktiskt effektiv användning av det nya mediets möjligheter:

the assumption that the use of ICT is something simply transferable into schools after appropriate teachers' training, is rather misleading. The way a tool is used is not a matter of applying some abstract and decontextualized tool capabilities but a matter of mediating meaningful human activities satisfying human needs in specific contexts (Demetriadis et al., 2003, s. 34).

De digitala mediernas didaktiska potential är alltså i behov av kritisk analys samtidigt som lärare, enligt författarna, behöver förändra synen på skolämneshåll och skolkunskap genom att vidga och omfatta multipla kontexter för lärandeaktiviteter vilka behöver praktiseras tillsammans med en mer medveten och utökad användning av digitala medier. Mark Warschauer som inom ramen för ett omfattande skolutvecklingsprojekt i vilket en dator per elev (en-till-en) införts i skolor har identifierat tre utmärkande förändringar i klassrummet: de studerande får mer stöttning i att ta sig an utmanande undervisningsinnehåll (scaffolding); de studerande blir aktivt involverade i den egna kunskapsprocessen; samt att det sker en ökad onlineläsning på skärmen. I det svenska klassrummet konstaterar Susanne Kjällander (2011) liknande resultat. Kjällander, som för övrigt tillämpat didaktisk design/design för lärande, har undersökt användningen av digitala resurser i det samhällsvetenskapliga klassrummet med fokus på studerandes (6 till 17 år) interaktion och meningsproduktion. Den elektroniska skärmen, och dess innehåll, visade sig bli en gemensam angelägenhet – ett tredje element (a third element) – i de studerandes interaktion som skapade en samarbetsbetonad undervisningssituation. Det tredje elementet, eller skärmen, som ett nytt rum för interaktion och kommunikation sätter fingret på relevansen i att fortsatt beakta VAR-frågans didaktiska relevans. De digitala mediernas möjlighet att vistas i fler rum och platser än vad som tidigare var fallet har didaktiska implikationer. Men dessa har inte i dagsläget kritiskt undersökts och analyserats, i termer av rum och plats, i någon större omfattning. Uppenbart är att valet av undervisningsinnehåll (VAD) och behandlingen av undervisningsinnehållet (HUR) påverkas av VAR och NÄR detta sker. Vidare påverkas lärarens status och roll vilket inom skolämnen med en stark selektiv tradition påkallar nödvändigheten i att hantera den kommunikativa (och digitala) vändningen (jfr Hylén, 2010) i den svenska skolans undervisning.

SAMMANFATTANDE UTBLICKAR: RUM OCH PLATS I DIDAKTIKEN

Rum och plats i didaktiken, didaktikens VAR-fråga, kan inom en digitalt baserad utbildningssituation förstås i termer av det *tredje rummet* – en didaktisk tanke-skiss som tar vara på hybridiseringen av kommunikationen i dagens klassrum. Det tredje rummet blir ett slags gränssnitt, ett mellanrum, i vilket undervisningens innehåll kan fördjupas och problematiseras genom innehåll som sträcker sig utanför lärobokstexten. Undervisningsinnehållets politiska dimension blir genom detta synligt samtidigt som de studerande kan komma att inta en mer aktiv roll i sitt eget lärande vilket görs möjligt genom en förändring i synen på kunskapande från överföringsprocess till konstruktions- och kommunikationssituation. I det tredje rummet kan de digitala mediernas och det traditionella klassrummets didaktiska styrkor komplettera varandra genom att lärare och forskare medvetet förhåller sig till VAR-frågans relevans för de studerandes lärande, socialisation och kommunikation. Det tredje rummet i vilket de studerande och lärare interagerar och kommunicerar – själva skärmen – blir ett tredje rum genom att vara det gränssnitt i vilket de studerandes röster och erfarenheter explicit möter undervisningens innehåll och förväntningar.

I svensk didaktisk forskning tycks VAD- och HUR-frågorna fortsatt dominera inriktningen vilket potentiellt begränsar möjligheten för systematiska analyser av didaktikens andra grundfrågor. Denna artikel är tänkt som ett bidrag inom den ämnes- såväl som den allmänna didaktiska forskningen. Jag har implicit argumenterat för ett fortsatt nödvändigt fokus på kommunikativa aspekter i undervisningen, både forskningsmässigt och som undervisningspraktik i skolan. Jag har dessutom, explicit, argumenterat för relevansen av att beakta VAR-frågan och dess betydelse i svensk didaktisk forskning. Denna argumentation har innehållsligt preciserats genom de digitala medierna, didaktiska tendenser i ett alltmer digitalt klassrum, och mynnat ut i den didaktiska tankeskissen *det tredje rummet* som genom fortsatt utveckling kan bidra till att förstå de digitala mediernas didaktiska konsekvenser med betoning på rum och plats. Didaktiska implikationer av rum och plats, oavsett om det handlar om digitala medier eller så grundläggande aspekter som de studerandes placering i klassrummet och valet av möblering, är en didaktiskt relevant fråga att systematiskt ta sig an eftersom rum och plats alltid gör anspråk på dess deltagare.

REFERENSER

1. Didaktiken, som forskningsfält och undervisningspraktik, närmar jag mig med utgångspunkt i pedagogiken. Ämnesdidaktik betraktar jag, utan att gå in på relationen ämne och didaktik, som en inriktning inom didaktiken i vilken ett specifikt ämnes innehåll utgör ramen för den forskning och den undervisning som bedrivs i det aktuella fallet. Med didaktik avser jag, i bred mening, sammanhängande idéer och skeenden inom utbildnings- och undervisningssammanhang i vilket kommunikativa situationer med ett specifikt och icke givet meningsbärande innehåll kan läras, socialiseras, undersökas, planeras, värderas och diskuteras.
2. Artikeln gör varken anspråk på att redogöra för det didaktiska fältets historiskt skilda inriktningar (se exempelvis Uljens, 1997 eller Bengtsson, 1997 för detta), att begreppsutreda didaktikbegreppet eller att djupanalysera det didaktiska forskningsfältets relation till och frekvensanvändning av VAR-frågan som analytisk huvudgång.
3. Jag har i innehållsanalysen av rapporten valt att utgå från de tre didaktiska grundfrågorna HUR, VAD (inkluderande VARFÖR) och VAR i syfte att kvantitativt få ett mått på hur den didaktiska inriktningen i dessa frågor ser ut. Analysfrågan som användes formulerades: Är forskningsprojektet i huvudsak inriktat mot didaktikens HUR, VAD eller VAR-fråga? Analysen har skett på textnivå genom att söka efter ord i beskrivningen av forskningsprojektet, dess forskningsfrågor och syfte vilket signalerar dess didaktiska inplacering. När det gäller kategoriseringen HUR, det vill säga bestämningen av forskningsprojekt som HUR-projekt, är följande ord vägledande i identifikationen: hur, utförande, metoder, användande. När det kommer till VAD-projekt: vad, innehåll, vilken, vilka, faktorer. Kategoriseringen av VAR-projekt: var, lärmiljö, rum, plats.

REFERENSER

- Achtenhagen, F., Bjerg, J., Entwistle, N., Popkewitz, T. & Vislie, L. (1997) *An evaluation of Swedish research in education* (K. E. Rosengren & B. Öhngren Red.), Stockholm: HSRF Brytpunkt.
- Alerby, E., Bengtsson, J., Bjurström, P., Hörnqvist, M-L. & Kroksmark, T. (2006) Det fysiska rummets betydelse i lärandet. *Resultatdialog 2006: Forskning inom utbildningsvetenskap*, 15, (s. 7–14). Stockholm, Vetenskapsrådet.
- Andersson, E. (2010a) Stake in the political: Young people's condition for political socialization in social media. *Politics, Culture and Socialization*, 1(4), 379–396.
- Andersson, E. (2010b) Text som kontext. Rum, Plats och Text som social situation. *Utbildning & Lärande*, 1(4), 76–97.
- Andersson, E. (2013) *Det politiska rummet. Villkor för situationspolitisk socialisation i en nätgemenskap av och för ungdomar*. Örebro Studies in Education, Örebro Studies in Educational Sciences with an Emphasis on Didactics. Örebro: Örebro Universitet.
- Andresen, M. A. (2009) Asynchronous discussion forums: success factors, outcomes, assessments, and limitations. *Technology & Society*, 12(1), 249–257.
- Arfwedson, G. B. (1998) *Undervisningens teorier och praktiker*. Stockholm: HLS Förlag.
- Baek, Y. M., Wojcieszak, M. & Delli Carpini, M. X. (2011) Online versus face-to-face deliberation: Who? Why? What? What effects? *New Media & Society*, 14(3), 363–383.
- Bengtsson, J. (1997) Didaktiska dimensioner. Möjligheter och gränser för en integrerad didaktik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 2(4), 241–261.
- Bliding, M., Holm, A-S. & Hägglund, S. (2002) *Kränkande handlingar och informella miljöer: elevperspektiv på skolans miljöer och sociala klimat*. Stockholm: Skolverket.
- Bretag, T. (2006) Developing 'third space' interculturality using computer-mediated communication. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(4), 981–1011.

- Comenius, J. A. (1999) *Didactica Magna. Stora undervisningsläran*. Lund: Studentlitteratur.
- Demetriadis, S., Barbas, A., Molohides, A., Palaigeorgiou, G., Psillos, D., Vlahavas, I., Tsoukalas, I. & Pombortsis, A. (2003) "Cultures in negotiation": teachers' acceptance/resistance attitudes considering the infusion of technology into schools. *Computers & Education*, 41(1), 19–37.
- Dunkels, E. (2009) Unga och nätet. I Lindgren, Simon (Red.), *Ungdomskulturer* (s. 56–66). Malmö: Gleerups.
- Edwards, R. (2000) Pedagogies of (dis)location. *The Journal of East London Studies*, 20(4), 22–37.
- Englund, T. (2007) Om relevansen av begreppet didaktik. *Acta Didactica Norge*, 1(1), 1–12.
- Englund, T. (1990) På väg mot en pedagogisk dynamisk analys av innehållet. *Forskning om Utbildning*, 17(1), 19–35.
- Erixon, P.-O., Marner, A., Scheid, M., Strandberg, T. & Örtengren, H. (2012) School Subject Paradigms and Teaching Practice in the Screen Culture: art, music and the mother tongue (Swedish) under pressure. *European Educational research Journal*, 11(2), 255–273.
- Escobar, A. (2001) Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization. *Political Geography*, 20, 139–174.
- Frödén, S. (2012) *I föränderliga och slutna rosa rum. En etnografisk studie av kön, ålder och andlighet i en svensk waldorfförskola*. Örebro Studies in Education, Örebro Studies in Educational Sciences with an Emphasis on Didactics. Örebro: Örebro Universitet.
- Grannäs, J. (2011) *Framtidens demokratiska medborgare: om ungdomar, medborgarskap och demokratifostran i svensk skola*. Studia Didactica Upsaliensia 5. Uppsala: Uppsala universitet.
- Guiller, J., Durndell, A. & Ross, A. (2008) Peer interaction and critical thinking: Face-to-face or online discussion? *Learning and Instruction*, 18(2), 187–200.
- Gustafsson, K. (2006) *Vi och dom i skolan och stadsdelen: barns identitetsarbete och sociala geografier*. Uppsala Studies in Education, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Hernwall, P. (2005) Virtual Society: skillnad, tillgång, frånvaro – om villkoren för inträdandet i cybersamhället. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*, (1-2), 137–152.
- Hopkins, N. & Dixon, J. (2006) Space, Place, and Identity: Issues for Political Psychology. *Political Psychology*, 27(2), 173–185.
- Hylén, J. (2010) *Digitaliseringen av skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Kansanen, P. (1999) Didaktiken i ett samhälls- och framtidsperspektiv. *Didaktisk tidskrift – för forskare och praktiker*, 9(1–2), 39–48.
- Kim, I-H., Anderson, R. C., Nguyen-Jahiel, K. & Archodidou, A. (2007) Discourse Patterns During Children's Collaborative Online Discussions. *The Journal of the Learning Science*, 16(3), 333–370.
- Kjällander, S. (2011) Designs for Learning in an Extended Digital Environment. *Case Studies of Social Interaction in the Social Science Classroom*. Department of Education, Stockholm: Stockholm University.
- Kyle, G. & Chick, G. (2007) The Social Construction of a Sense of Place. *Leisure Sciences*, 29(3), 209–225.
- Løvlie, L. (2006) The pedagogy of place. Keynote at the NERA Annual Conference Örebro, Marsh, 2006.
- Løvlie, L. (2007) Teknokulturell bildning. I Gustavsson, B. (Red.), *Bildningens förvandlingar* (s. 153–184). Göteborg: Daidalos.
- Rohkrämer, T. & Schulz, F. R. (2009) Space, Place and Identities. *History compass*, 7(5), 1338–1349.
- Rossi, J. A. (2006) The dialogue of democracy. *Social Studies*, 99(3), 112–120.
- Sanderoth, I., Werner, M. & Båth, S. (2009) *Plats, identitet, lärande. Närområdesstudier i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Schallert, D. L., Chiang, Y-V., Park, Y., Jordan, M. E., Lee, H., Cheng, A-C. J., Chu, H-N. R., Lee, S. A., Kim, T. & Song, K. (2009) Being polite while fulfilling different discourse functions in online classroom discussions. *Computers & Education*, 53(3), 713–725.
- Selander, S. & Kress, G. (2010) *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Tuan, Y-F. (1977/2008) *Space and Place. The Perspective of Experience*. London: University of Minnesota Press.
- Uljens, M. (Red.) (1997) *Didaktik – teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Van Patten, S. R. & Williams, D. R. (2008) Problems in Place: Using Discursive Social Psychology to Investigate the meanings of Seasonal Homes. *Leisure Sciences*, 30(5), 448–464.
- Vetenskapsrådet (2012) *Forskning pågår 2012 – Didaktik. Aktuell utbildningsvetenskaplig forskning med stöd från Vetenskapsrådet*. Stockholm, Vetenskapsrådet.
- von Wright, M. (2011) Platsens pedagogik. I Jensen, M. (Red.), *Lärandets grunder. Teorier och perspektiv* (s. 137–151). Lund: Studentlitteratur.
- Wang, Q. & Woo, H. L. (2007) Comparing asynchronous online discussions and face-to-face discussions in a classroom setting. *British Journal of Educational Technology*, 38(2), 272–286.
- Warschauer, M. (2008) Laptops and Literacy: A Multi-Site Case Study. *Pedagogies: An International Journal*, 3(1), 52–67.
- Xu, Z. (2008) When Hybrid Learning Meets Blended teaching: Online Computer-Mediated Communication (CMC) Discourse and Classroom Face-to-face (FTF) Discourse Analysis. *ICHL 08 Proceedings of the 1st international conference on Hybrid Learning and Education*.